

Budućnost nije jučer

Sjećanja su na ljeta u djetinjstvu različita. Nekima je ljeto trag roleta kroz koje se probija podnevno sunce na komadić parketa, nekima prsti ljepljivi od sladoleda na štapiću, nekima zujanje osa oko zrelih krušaka ili miris ranog grožđa, a nečija, pak, sjećanja uključuju tragove mokrih dječjih stopala na izlivenim pločama između pravilno raspoređenih vilica armature. Tada su te male stražarnice u kutovima vrelih betonskih pustinja predstavljale samo stalak za sušenje vlažnih slanih majica ili opremu za malo zanimljiviju utrku. Ako bi se u nekoliko sljedećih godina pokrenula gradnja, dobili bismo mračne poligone golih zidova za jezive igre skrivača ili gledanja strašnih filmova na televizoru koji je ovisio o jedinoj funkcionalnoj utičnici. I tako sve do trenutka kada bi apartmani bili uređeni i opremljeni,

a ljetne bismo džeparce počeli zarađivati čisteći ih. To je jedan od mogućih scenarija, onaj koji uključuje dovršavanje započetog.

DIVNA ANTIČEVIĆ

Vožnja jadranskom magistralom može se doista smatrati praktičnom nastavom iz građevnih konstrukcija. Kuće, dvokatnice, trokatnice, višekatnice, u raznim stadijima dovršenosti, u prvom i drugom planu pa dokle pogled seže, nižu se uz cestu. Armature koje čekaju još jednu etažu, zidovi od cigle koji čekaju žbuku, balkoni koji čekaju ograde. Nastale često s idejom rastuće obitelji, podizanja kata za sina, kćer, njihove hipotetske potomke ili kao ulaganja u mirovinu i turizam, ove kuće istovremeno utjelovljuju i prošlost, i sadašnjost, i budućnost. Signaliziraju vrijeme u kojem se entuzijastično planiralo, održavaju sadašnjost koju trenutno pomirljivo žive i nadaju se budućnosti u kojoj će realizirati svoje zamišljene potencijale. Arhitektura, ni po čemu istaknuta, ni po čemu autorska, nekad i potpuno u suprotnosti s načelima kvalitetne gradnje i promišljenog planiranja, u sebi zapravo

sadrži ideju budućnosti kakva nam je trenutno dohvatljiva – ukotvljena u nečemu poznatom s nadom u idealan razvoj situacije. U tom mikrokozmosu, na precizno (bilo geodetskim snimkom bilo stiskom ruke) omeđenoj parceli, vidljivo je koja su nam ograničenja, koji su nam dosezi i čemu se uopće možemo nadati. Postaje očito da je već na individualnoj razini teško zamišljati budućnost: možda djece ne bude, možda se odsele u Njemačku, možda ih čeka kat u drugoj kući, u naselju pet kilometara južnije uz cestu. Ili: možda se razina mora digni, možda se turizam zbog sezonske prenapučenosti počne destimulirati, možda ne bude novaca za uređenje, možda cijena nekretnina poraste pa bude isplativije prodati nego ostati, možda cesta prođe kroz susjedno selo, a možda potres sve pošalje kvragu. U takvim okolnostima, kojih se, ako ćemo biti iskreni, više pribojavalo nego što su doista bile nepredviđene, sljedeći logičan korak bio je naravno adaptacija novonastaloj situaciji.

Adaptacija je u osnovi dobra stvar. Jedinke, koje se adaptiraju, prežive i imaju priliku svoj genetski materijal prenositi novim generacijama. Prilagodljivost u tom slučaju predstavlja svojevrstan preduvjet za postojanje budućnosti. Adaptabilnost nije samo biološki imperativ, već i visoko vrijedna osobina u uređenom društvu. Ne odnosi se samo na sposobnost prilagodbe pojedinca različitim objektivnim životnim okolnostima, nego i na sposobnost čitanja novog i drugačijeg, spremnost na preispitivanje ustaljenih obrazaca, uspješnost u procjenjivanju utjecaja nadolazećeg. U svijetu arhitekture i urbanizma adaptacija je nužnost. Izgrađeni krajolik mora biti spreman odgovoriti ne samo na fizičke promjene uvjeta

već i na one društvene. Dvadeseto nam je stoljeće napretkom tehnologija, udruženih s odbacivanjem likovnih povijesnih imperativa, donijelo projektiranje fleksibilnih prostora. Pomične pregrade i mobilijar na kotačićima masovne proizvodnje omogućili su da se uredni rasteri brzo i relativno jeftino transformiraju za različite scenarije. No, zapravo, svaki prostor ispoljava svoju fleksibilnost ako dovoljno dugo živi. Nekadašnja palača rimskog cara tako postaje gradska četvrt, zatvorene tvornice iz industrijalizacijske ere postaju skupi i prostrani stanovi, vojarne katarski uredi. U trenutku gradnje ovih građevina i kompleksa teško je bilo zamisliti da će buku strojeva zamijeniti buka glazbe iz uređaja veličine dlana ili da će nekadašnje mjesto štovanja tisuću i sedamsto godina kasnije postati zanimljivi *selfie spot*. Ipak, mnoga arhitektonska djela danas su se manje ili više bešumno prilagodila okolnostima i u toj prilagodbi iskoristila sve prednosti moderne tehnologije da bi započela svoju novu fazu korištenja. Uspješnost procesa njihove adaptacije ne ovisi samo o tlocrtu pogodnom za potrebe 21. stoljeća jer, ovisno o ishodišnom razdoblju, takvi su doista rijetki. Puno je važnije točno ustvrditi koja je zapravo bit prostora koji se prenamjenjuje i biti iskren u svojim namjerama. Je li nova namjena doista prikladna za ovu građevinu? Je li tehnički moguća? Hoće li promjene zadirati u srž postojeće zgrade i izmijeniti duh zbog kojeg i jest sačuvana do tog trenutka? Razgovor o prošlosti ovdje je razgovor o budućnosti jer pred sobom imamo djelo koje je nekako uspjele dovoljno netaknuto doživjeti ovu vremensku točku. Odluka da udomi novu namjenu i nastavi živjeti nije samo odluka o njegovu očuvanju nego i simultano, kao i kod

**AKO SE SAMI
NISMO PROMI-
JENILI, JE LI SE
PROSTOR DOI-
STA PROMIJENIO
I PRILAGODIO
NOVOM NAČINU
ŽIVOTA ILI SAMO
SVAKIH NEKO-
LIKO GODINA
PROMIJENIMO
TAPETE U DNEV-
NOM BORAVKU
ŽIVOTA?**

Ona je uteg, prisilan izbor. U svijetu koji svaki dan proizvodi sve više i više otpada, sve je dulja lista stvari koje predstavljaju potrošnu robu. *Prije su se aparati proizvodili tako da traju!* zavapit će boomeri i bit će potpuno u pravu. Prije su se aparati doista proizvodili tako da traju, dok se danas, unatoč neupitno nemoralnim praksama pri nabavi sirovina, proizvode i stavljaju na tržište kao lako kvarljiva i zamjenjiva roba. U kontekstu gdje se geslo *reduce – reuse – recycle* promovira krajnjem korisniku kako bi se na njega prebacila odgovornost koju bi zapravo trebale snositi korporacije, teško je zamisliti da odgovoran, obrazovan i promišljen pojedinac *a priori* odbacuje ideju prenamjene. Istovremeno, mora se priznati da je pristojan dio prenamjena zapravo performativan čin. Njihove realizacije pripadaju kategoriji neiskrenih nepromišljenih intervencija koje ne pridonose ni postojećoj gradnji ni budućoj namjeni. Tu je i osjetljivo pitanje je li korištenje postojećeg doista isplativije od izgradnje novog te koji je točno kriterij isplativosti – količina uloženog novca ili uloženih resursa.

svake druge odluke, zatvara niz drugih mogućnosti. Neke svježije, potpuno drugačije i neisprobane zamisli nikada neće zaživjeti jer su nespojive s početnom datosti: postojećim prostorom. Adaptabilnost, čini se, ima i svoje drugo lice.

Nekada adaptabilnost uopće nije adaptabilnost, već preobrazba pod utjecajem trenutnih gospodara prostora, najčešće vezanih uz financijski pritisak. Očiti primjer toga je gentrifikacija. Prostori pod utjecajem gentrifikacije prilagodili su se novim namjenama, novim korisnicima i novim (percipiranim) potrebama 21. stoljeća, no istovremeno je ovaj proces izbrisao cijeli jedan sloj društva i izgurao ga na margine – i fizički i u prenesenom značenju. Izgubili smo susjedstva, a dobili turistička središta. Kako onda postupiti, kako uobličiti načelo koje bi nas vodilo u ovim situacijama? Ravnoteža je univerzalan odgovor, primjenjiv u gotovo svim situacijama. Procjenjivanje od slučaja do slučaja također. No čovjek ipak poželi dobiti specifičniji odgovor, konkretniju uputu za navigiranje uzburkanim vodama osviještenog djelovanja. Točnog odgovora, kao i u većini situacija vrijednih razmatranja, zapravo nema. Informirano prihvatiti posljedice svojih odluka – investicijskih, projektantskih, izvedbenih – najbolje je što možemo. Adaptiranje postojeće arhitekture ima brojne prednosti i svoje nezanemarive vrijednosti u planiranju buduć-

FOTO: BOŽO BENIĆ

nosti, no bitno je u tom slučaju osvijestiti u kojoj mjeri jezik prošlosti, pa i sadašnjosti utječe na način na koji razmišljamo o budućnosti.

Zanimljivo je promotriti kako arhitekturu budućnosti vidimo u ostalim umjetničkim formama – književnosti, filmu ili stripu. Analizom istaknutijih primjera u pop-kulturi brzo se iskristaliziraju dva osnovna smjera razmišljanja. S jedne strane imamo arhitekturu distopije koja gotovo uvijek uključuje napuštene ostatke ljudske

civilizacije, obično nakon čina samodestrukcije. Šokantan kraj filma *Planet majmuna* iz 1968. danas doživljavamo kao vjerojatan scenarij. Tjeskobni pusti krajoblici *Pobješnjelog Maxa* dovoljno su blizu onoga što poznajemo da u nama usade klicu straha. Leteća vozila u *Petom elementu* omogućuju vertikalizaciju grada budućnosti pritom odvlačeći pozornost od činjenice da su slojevi na dnu sve prije negoli prikladni za život ili rad. Bilo da se radi o urušenim ostacima modernog

društva kakvo poznajemo ili užurbanim vinjetama prenapučene tehnologizirane budućnosti, otuđenost i prisilna samodostatnost teme su koje se provlače ovim vizijama budućnosti. S druge strane, iste te teme možemo pažljivijim promatranjem naći i u utopijskim prikazima sutrašnjice. Letimičnom analizom ovih sretnih arhitektonskih topografija možemo zaključiti da je budućnost prilično... obla. Organičke forme, bijeli i čisti digitalizirani interijeri lišeni suvišnih stvari, holografski ekrani koji prostor zauzimaju samo kada su potrebni. Poneseni mogućnostima računalno potpomognutog dizajna u devedesetima, budućnost smo zamišljali kao nešto što čovjek dotad nije mogao lako izračunati. Utopijska zajednica *Zvezdanih staza* čista je i uredna, svi nose jednostavnu odjeću, novac više ne postoji, vizure gradova zaobljene su i amorfne, s pokojim arhitektonskim podsjetnikom, poput mosta *Golden Gate*, na društvo koje je gotovo samo sebe uništilo, ali na vrijeme se trgnulo. Ipak, svemirski putnici maštaju o povlačenju u pitoreskne francuske vinograde, njuorleanskom dobrom *jambalaya* gulašu i radu rukama.

Obje ove slike budućnosti, koliko se god činile oprečne, zapravo počivaju na istim postavkama, istim na kojima počiva armatura kuće u Omišu koja čeka da se mali vrati sa studija u Zagrebu. Polazište je uvijek ono što jesmo upravo u tom trenutku, ono čega se pribojavamo, ono što priželjkujemo i ono što baš sada smatramo vrijednim. No iako to jest dominantan put izrade projekcija, nije i jedini. Možemo li doista domisliti posve nove svjetove dok smo ograničeni naslijeđenim jezikom? U kojoj je mjeri taj jezik nešto što nam je kao vrsti urođeno, u kojoj je mjeri civilizacijski i kulturološki određen? Koli-

ko god se razlikovale u svom izričaju, zamišljene budućnosti jasno pokazuju koji su nam prioriteti i trenutni stavovi. Umjetno srce – dobro, umjetni nos – frivolno. Dizajniranje prostora – poželjno, genetičko dizajniranje vlastitog izgleda – zabrinjavajuće. U računalnoj igrici *Sims*, popularnoj simulaciji stvarnog života koja je doživjela brojne iteracije i nadogradnje, najskuplji namještaj koji možete izabrati nije onaj futurističkih crta, već antikni. Povratak u prošlost doživljavamo kao privilegiju, dok tehnologija postaje, barem deklarativno, sve omraženija.

Povijesne su promjene načina života – od utvrđivanja gradova, osnivanja manufakture pa do industrijalizacije – bitno i bombastično utjecale na arhitekturu. Nove potrebe tražile su brzu prilagodbu načina razmišljanja o prostoru. No čini se da je fizička promjena krajolika najjednostavniji dio zadatka, jer su sociološke promjene još godinama kaskale za prostornima. Žene su počele u tvornicama zarađivati novac puno prije nego što su dobile pravo tim novcem slobodno raspolagati. Ako se sami nismo promijenili, je li se prostor doista promijenio i prilagodio novom načinu života ili samo svakih nekoliko godina promijenimo tapete u dnevnom boravku života? Obiteljska kuća i stan, primjerice, nisu se bitno promijenili već gotovo stotinu godina. Od ukidanja sobe za sluškinju pokraj kuhinje, bitne promjene uključuju seljakanje televizora iz prostorije u prostoriju, smanjivanje, pa proširivanje, pa ponovo smanjivanje dimenzije kuhinje i opremanje dječjih soba kao da se doista radi o osobama s vlastitim interesima. Bilo bi smiješno tvrditi da nam se način života u prošlom stoljeću nije promijenio, ali naši intimni prostori tek kozmetički to odražavaju. Pritom je sasvim jasno

da stambeni prostori na tržištu ne slijede stvarne potrebe stanovništva. Višečlane obitelji guraju se u potkapacitiranim prostorima, kvadrature za samce na granici su priuštivosti osobama sa samo jednim dohotkom, fleksibilnost je u različitim životnim razdobljima nepostojeća. Trebamo li možda mijenjati društvene, a ne prostorne paradigme kako bismo riješili ovaj problem? Kakva bi arhitektura proizašla kada nam ulazni parametri ne bi bile trenutne okolnosti već pravedan cilj? I, ako odemo korak dalje, kako bi izgledala arhitektura kada nam ulazni parametar ne bi bio cilj koji trenutno smatramo pravednim, nego kada bismo se zapitali kakav život zapravo želimo imati.

Balkon, koji čeka svoju ogradu, balkon je koji se osim na principe statike oslanja i na principe koji nam trenutno ulijevaju sigurnost – stalnost posjedovanja vlastite nekretnine, mogućnost vraćanja u krilo obitelji. No možemo se i odmaknuti od ovih sigurnih mjesta i projektirati u svijetu u kojem doista živimo, a onda možda i za svijet u kojem ćemo uskoro živjeti. Je li posjedovanje doista ključno? U kojim uvjetima prestaje biti ključno? Kako utječe na kvalitetu života i je li taj utjecaj datost ili splet drugih okolnosti koje možemo mijenjati? Je li fizička prisutnost u svijetu modernih komunikacija doista nužna? Kako možemo iskoristiti tehnologiju da radi za nas? Koliko smo zapravo više opterećeni idejom da neka mogućnost mora postojati (*kad se već gradi, nek' se i to ugradi*), a koliko se zapravo njome koristimo? Koliko smo komotni i koliko poznajemo sebe? Materijalizam i konzumerizam doživljavaju se kao boljke modernih vremena, no kad pogledamo u prošlost, možemo ih detektirati u gotovo svim razvojnim fazama zapadne civiliza-

cije. A vidimo ih i u pogledima u budućnost, upravo kroz prikaz okoline lišene materijalnog. Titrajući ekrani, jednobojne identične uniforme, dugmad koja otvara skrivene ormare i police ukazuju na pokušaj pročišćavanja od nečeg što smatramo pogrešnim.

No nije potrebno automatski stvari obojiti lošima ili dobrima. Arhitekturi je materijalizacija imanentna, čovjeku je materijalizacija potreba. Na kraju krajeva, i ovaj je časopis svjedok tome s obzirom na to da u 21. stoljeću ne izlazi kao *online*, već tiskano izdanje. Ono što se trebamo zapitati jest koji su naši motivi kada gradimo ili stvaramo, priznati si kada se radi o potrebi, a kada o egu, djelovati s idejom da oblikujemo ne samo sadašnjost nego i budućnost. Možemo preispitati svoje pozicije o građenju, materijalu, prostoru – osobnom i javnom. Možemo se zapitati kakvi su nam načini korištenja neprihvatljivi isključivo kao posljedica društvenih normi, a koji su stvarno protivni zdravom razumu. Što je uopće danas zdrav razum? Osoba (ne više dijete) rođena poslije dvijetisućite zdravorazumske bi stvari sigurno definirala drukčije nego starica rođena osamdesetih. Zahvaljujući tome što smo svjedoci velikih promjena, imamo svijest o onome kako je bilo prije, no nekada se tih okova treba osloboditi, moramo konačno odbaciti ljestve da bismo se otvorili prema mogućnostima koje trenutno ne možemo zamisliti. Budućnost je nekad pravocrtna i domišljena, a nekad treba biti divlja i nepredvidljiva. Kad nam postane nelagodno razmišljati o predstavljenom scenariju, kad postanemo defenzivni i možda čak i malo ljuti, odmaknuli smo se od prošlosti, preskočili smo sadašnjost i krećemo u budućnosti. ■